

Kadrina Keskkool

Kadrina kooliõpilaste vastupanu Nõukogude võimule aastatel 1948–1953

Uurimistöo

Joosep Sulev

12. klass

Juhendaja Evelin Tiiter

2019

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Vastupanust võõrvõimudele Eestis.....	5
1.1. Vastupanuliikumisest Eesti NSV-s 1940-1991.....	5
1.2. Noorteorganisatsioonide vastupanu 1944-1962.....	7
2. Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948–1953	10
2.1. Kadrina kooliõpilaste salaorganisatsioon Eesti Kotkad.....	10
2.1.1. Organisatsiooni struktuur ja tegevus	11
2.1.2. Lendlehtede valmistamine ja levitamine.....	12
2.1.3. Tulirelvade omamine, peitmine ja kasutamine	12
2.1.4. Liikmete poliitilised arusaamad	13
2.1.5. Arreteerimised.....	14
2.2. Eesti Kotkad grupi liikmete mälestusi	15
2.2.1. Madis Sulev.....	15
2.2.2. Ülo Ojatalu	23
2.2.3. Salme Augjärvi (Talu).....	26
Kokkuvõte	27
Kasutatud allikad	30
LISA	32
Lisa 1. ENF Põhikiri (projekt)	33
Lisa 2. Kontrrevolutsiooniliste kuritegude loend.....	36
Lisa 3. Madis Sulevile saadetud kiri tundmatult saatjalt	37
Lisa 4. Tõend (salajane). Sulev Madis Augusti poeg	38

Sissejuhatus

Valisin oma töö teema perekondlikel põhjustel, kuna sain teada, et minu vanaisa Madis Sulev (s 1937) võttis osa sõjajärgsetel aastatel (1948–1953) Kadrina 7-klassilises koolis tegutsenud õpilaste põrandaaluse organisatsiooni Eesti Kotkad tegevusest. Pärast kooli lõpetamist viiekümne date alguses jätkasid samad õpilased võimude eest varjatud tegevust Rakvere 1. Keskkoolis õppides.

Püüdes leida koolinoorte vastupanuliikumise teemal kirjandust, selgus et kooliõpilaste vastupanuliikumist Eestis, sealhulgas ka Kadrinas, on suhteliselt vähe uuritud. See teeb uurimistöösse koondatud info oluliseks, kuna kasutatud allikate hulgas on nii autentseid arhiivimaterjale, kui ka varem avaldamata mälestusi.

Käesoleva töö eesmärgiks saigi uurida Kadrina 5.–7. klassi õpilaste vastupanuorganisatsiooni Eesti Kotkad ning selles osalenud liikmete tegevust. Tahtsin välja selgitada, milles seisnes Kadrina koolinoorte Nõukogude võimu vastane tegevus, mis koguni mõned õpilased mitmeks aastaks vangistusse viis.

Eesmärgist tulenevalt seadsin järgmised ülesanded:

- 1) anda ülevaade Eestis toimunud vastupanuliikumistest Nõukogude võimu vastu pärast teist maailmasõda, keskendudes õpilasvastupanuliikumisele (1944–1962);
- 2) koostada ülevaade Kadrina koolinoorte põrandaaluse organisatsiooni tegevusest aastatel 1948–1953;
- 3) intervjueerida Kadrina kooliõpilaste põrandaaluse organisatsiooni Eesti Kotkad liikmeid.

Uurimistöö meetoditeks olid kirjanduse (sh artiklite) ja arhiivimaterjalide läbitöötamine ning struktureerimata intervjuude läbiviimine.

Töö koosneb kahest peatükist. Esimeses annan ülevaate vastupanuliikumisest Eesti NSV-s, seal hulgas noorteorganisatsioonide tegevusest ajaperioodil 1944–1962. Viktor Niitsoo hinnangul oli 1997. aastal koolinoorte vastupanuliikumise ajalugu veel suhteliselt vähe uuritud¹, kuid aastal 2004 ilmunud Udo Josia raamat „Saatuskaaslased: Eesti noored vabadusvõitluses 1944–1954“ tõi olulisel määral infot juurde. Raamatu toimetaja oli Kadrina õpilasorganisatsiooni Eesti Kotkad liige Ülo Ojatalu. Need kaks eespool mainitud raamatut olid peamisteks

¹ Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955–1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7

infoallikateks uurimistöö kirjutamisel. Ajaloolise ülevaate koostamisel toetusin ka teistele autoritele (M. Laar, T. Tannberg, E. Vära jt).

Teises peatükis annan ülevaate Kadrina koolinoorte põrandaaluse organisatsiooni tegevusest, mis algas 1948. aastal Kadrina 7-klassilises koolis ning jätkus 1951. aastal Rakvere 1. Keskkoolis kuni organisatsiooni liikmed 1953. aasta veebruaris ja märtsis arreteeriti. Allikatena olen kasutanud intervjuusid, mis on läbi viidud Kadrina noorterühma² Eesti Kotkad endiste liikmetega (minu vanaisa Madis Sulev, Ülo Ojatalu ja Salme Talu). Kahjuks ei õnnestunud mul Laas Masinguga tema tervise tõttu kontakti saada. Sain aga lisaks teha intervjuu Linda Sinisooga, kes oli Kadrinas tegutsenud grupi liikmete koolikaaslane ning ta meenutas tollaseid sündmusi. Lisaks kasutasin arhiiviallikaid, sealhulgas tunnistajate ülekuulamise protokolle (1987), grupi liikmete fotosid aastast 1953, grupi liikmetelt konfiskeeritud esemeid jms.

Uurimistöös on lisaks põhiosale sissejuhatus, kokkuvõte, kasutatud allikate loetelu ja lisad. Töös on kasutatud joonealust viitamist, kus peale allikaviidete on ka muud olulist teemakoost informatsiooni.

² Autori märkus: noorterühm tähendas organisatsiooni, kus õpilaste ja üliõpilaste või kuni 20aastaste noorte osa oli üle 50%. Allikas: Kommunistlike režiimide kuritegudest: õppematerjal. (2009). / Koostanud M. Maripuu, M. Oja. Tallinn: Eesti Mälu Instituut, lk 76. [www] <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16134> (26.02.2019)

1. Vastupanust võõrvõimudele Eestis

1.1. Vastupanuliikumisest Eesti NSV-s 1940-1991

17. juunil 1940. aastal, kohe pärast Eesti okupeerimist Nõukogude Liidu poolt, algas ka vastupanu võõrvõimule, mis kestis kuni Eesti taasiseseisvumiseni 20. augustil 1991. aastal. Esialgu oli vastupanu passiivne. Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise sõja puhkemise järel kogunesid mõned mehed metsadesse, varustasid end relvadega ning alustasid võitlust sakslaste eest taganevate punaarmeeelaste vastu.³ Vastupanu võõrvõimule omandas uued vormid pärast Eesti taasokupeerimist Nõukogude Liidu poolt 1944. aasta sügisel, sest suurem osa eestlasi suhtus Nõukogude võimu taaskehtestamisse pikka aega eitavalt.⁴

Mart Laar jagab vastupanuliikumise kolme rühma: relvastatud, poliitiline ja kultuuriline vastupanu.⁵ Kasutusel olnud iseloomulikimate vastupanuvormide järgi on okupatsioonide aegsed vastupanuliikumised jagatud enamasti viieks^{6,7} (või ka kuueks⁸) ajaperioodiks. Viktor Niitsoo⁹ nimetab esimeseks perioodiks 1941. aasta juunis Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise sõja puhkedes alanud relvastatud vastupanu Nõukogude esimesele okupatsioonile, mis väljendus võitluses taganeva Punaarmee üksuste ja hävituspataljonidega.¹⁰

Aktiivne vastupanu seisnes nii metsavendluses kui ka noorte põrandaaluste organisatsioonide tegevuses.¹¹ Aastatel 1944–1953 sai peamiseks vastupanuks okupatsioonirežiimile metsavendus, mida oluliselt nõrgendas 1949. aastal Nõukogude võimu poolt toime pandud küüdi-

³ Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7

⁴ Tannberg, T. (2009). Vastupanu režiimile. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2NvDe1s>

⁵ Laar, M. (2017). Lähiajalugu. Õpik gümnaasiumile, II osa. Tallinn: Avita, lk 166

⁶ Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 8

⁷ Tannberg, T. (2009). Vastupanu režiimile. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2NvDe1s>

⁸ Niitsoo, V. (1993). Eesti rahvuslik vastupanuliikumine aastail 1968-1975. *Akadeemia*, nr 9, lk 1819. [www] <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102006> (19.03.2019)

⁹ Autori märkus: Viktor Niitsoo (sünd 1952) on töötanud Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimisinstiitumi Tartu osakonna vanemtehnikuna, vangistati 1980. aastal nõukogudevastase tegevuse pärast ja 1981. aastal mõisteti talle kaks aastat vabadusekaotust laagris koos kaheks aastaks asumisele saatmisega. Pärast töötas insenerina. 1992-1995 ja 1996-1999 oli Riigikogu liige. Eesti Riigiarhiivi filiaali juures asuva S-keskuse tegevdirektor. MRP-AEG liige, ERSP asutajaliige (1988) ja aseesimees, Eesti komitee ja Põhiseaduse Assamblee liige. Allikas: Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, info tagakaanel.

¹⁰ Niitsoo, V. (1993). Eesti rahvuslik vastupanuliikumine aastail 1968-1975. *Akadeemia*, nr 9, lk 1819. [www] <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102006> (19.03.2019)

¹¹ Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7

tamine. 1950. aastate alguseks suutis okupatsioonivõim metsavendluse kui relvastatud vastupanuliikumise peaaegu maha suruda.^{12, 13, 14}

Noorte põrandaaluste salaorganisatsioonide peamiseks tegevuseks aastatel 1944–1962 seisnes peamiselt metsavendade abistamises.^{15,16} Pärast metsavendade vastupanu mahasurumist oli noorte tegevus küllaltki laiaulatuslik. 1950. aastate noorte salaorganisatsioonid tekkisid peamiselt protestivaimust ning järjest enam nõukoguliku süsteemiga mugandumise vastu¹⁷, kuid selle kandepind oli ajaloolase Tõnu Tannbergi hinnangul suhteliselt väike ning asendus 1960ndate teisel poolel erinevate demokraatlike liikumistega ehk dissidentlusega.¹⁸

Aastatel 1968–1975 hakati lähtuma tõsiasjast, et ükski ikestatud rahvas ei ole võimeline iseseisvust saavutama üksinda võideldes, seega oli Eesti iseseisvumine ühtlasi ka rahvusvaheline küsimus. Sellele veendumusele aitas kaasa ka pagulasorganisatsioonide aktiivne tegevus Balti küsimuse tõstatamiseks rahvusvahelisel areenil.¹⁹

Kui 1970ndate teisel poolel vahetati EKP ja ENSV juhtkond välja Kremlile veelgi kuulekama vastu ning Eestis tugevnes venestamissurve, suundus vastupanu avalikku sfääri. Selle peamiseks vahenditeks said avalikud kirjad ja pöördumised võimuorganitele, rahvusvahelistele organisatsioonidele ning välisriikide valitsustele. Üheks põrandaaluseks tegevussuunaks kujunes inimõiguste rikkumiste faktide väljaselgitamine ja dokumenteerimine, tõepärase teabe kogumine Eesti NSV-s valitsevast olukorrast ning kogutud materjalide toimetamine Lääne pagulasorganisatsioonidele avalikustamiseks.^{20, 21}

Märkimisväärne muutumine Eesti ühiskonnas algas 1987. aasta kevadel, kui tuli avalikuks NSV Liidu keskametkondade kava rajada Põhja-Eestisse Lääne-Virumaale fosforiidikaevandus, mille tulemusena vallandus ulatuslik protestikampaania ehk niinimetatud fosforiidisõda.

¹² Niitsoo, V. (1993). Eesti rahvuslik vastupanuliikumine aastail 1968-1975. Akadeemia, nr 9, lk 1819. [www] <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102006> (19.03.2019)

¹³ Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 8

¹⁴ Tannberg, T. (2009). Vastupanu režiimile. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2NvDe1s>

¹⁵ Niitsoo, V. (1993). Eesti rahvuslik vastupanuliikumine aastail 1968-1975. Akadeemia, nr 9, lk 1819. [www] <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102006> (19.03.2019)

¹⁶ Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 8

¹⁷ Tannberg, T. (2009). Vastupanu režiimile. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2NvDe1s>

¹⁸ Värä, E., Tannberg, T. (2004). Lähiajalugu. Õpik 9. klassile, II osa, lk 54

¹⁹ Tannberg, T. (2009). Vastupanu režiimile. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2NvDe1s>

²⁰ Samas

²¹ Värä, E., Tannberg, T. (2004). Lähiajalugu. Õpik 9. klassile, II osa, lk 54

See oli avalööök Eesti taasiseseisvumisprotsessis,²² millele järgnes ühiskonna järk-järguline poliitiline aktiveerumine,²³ mis päädis Eestis iseseisvuse taastamisega 20. augustil 1991. aastal.^{24, 25}

1.2. Noorteorganisatsioonide vastupanu 1944-1962

Teise maailmasõja lõppedes jätkus mitmes Nõukoguse Liidu piirkonnas, sealhulgas Eestis, vastupanu uuele nõukogude režiimile, mille ulatust ei osatud ajaloolase Tannbergi hinnangul Kremli ette näha. Sellist “sõda pärast sõda” ei olnud Kreml oodanud ning vastupanu ulatus tuli võimudele üsna suure ja ebameeldiva üllatusena. Lisaks metsavendadega võitlusele tuli Moskval kokku puutuda ka arvukate noorte salaorganisatsioonidega, nende “nõukogudevastase” tegevusega — seega kokkuvõttes hoopis teist laadi vastupanuga.²⁶

Udo Josia koostatud raamatus „Saatusekaaslased. Eesti noored vabadusvõitluses 1944–1954” (2004) on arhiiviallikate põhjal välja toodud 82 noorterühma, mis tegutsesid aastatel 1945–1954. Josia andmetel oli noorterühmade tegevusega seotud 835 kahtlusalust, kellest 701 arreteeriti ning 657 anti kohtu alla (tabel 1).

Tabel 1. ENSV-s 1945-1954 avastatud nõukogudevastased noortekooslused²⁷

Aastad	Kahtlusaluseid	Arreteeritud	Kohtualuseid
1945	98	95	57
1946	110	100	84
1947	40	36	66
1948	83	68	53
1949	103	85	58
1945-1949	434	384	318
1950	218	190	118
1951	74	54	151
1952	37	31	42
1953	53	40	26
1954	19	2	2
1950-1954	401	317	339
1945-1954	835	701	657

²² Värä, E. (2009). Muutuste algus. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2jFrqL8>

²³ Värä, E. (2009). Murranguaastad. *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2jRdfks>

²⁴ Tee iseseisvusele. (2009). *Estonica. Entsüklopeedia Eestist*. [www] <https://bit.ly/2kfDYLe>

²⁵ Niitsoo, V. (1993). Eesti rahvuslik vastupanuliikumine aastail 1968-1975. *Akadeemia*, nr 9, lk 1819. [www] <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102006> (19.03.2019)

²⁶ Tannberg, T. (2005). Vabadussõja õppursõdurite vaimu edasikandjad. – *Akadeemia*, nr 5, lk 1070

²⁷ Saatusekaaslased. Õpilastevastupanu 1944-1954. (2004). / Koostaja Udo Josia. [www] <http://okupatsioon.ee/component/content/article/17-peidetud-lehed/159-endiste-opilastevastavabodusvoitlejate-liit> (23.03.2019)

Udo Josia raamatus on kirjeldatud kõiki kohtuprotsesse, nimetatud süüdimõistetud ning toodud ka nendele määratud karistused.²⁸ Raamatust selgub, et pooled kohtualused arreteeriti otse koolipingist, lõplikult mõisteti süüdi 641 inimest (seega 16 mõisteti õigeks), kellest kuuele määrati kõrgeim karistumäär — surmanuhtlus (§ 58-8) (vt lisa 2), kuid seda vähendati ning viidi täide kolme süüdimõistetu suhtes.²⁹

1. 1950. aasta 7. detsembril mõistis tribunal surma Konstantin Kesküla (s 1930), kes osales valla komsomolisekretäri tapmises. Otsus viidi täide 19. jaanuaril 1951. aastal.^{30, 31}

2. Toidulao röövimine koos valvesõduri tapmisega tõi kaasa surmaotsuse organisatsiooni juhtinud saksa sõjaväe kogemustega E. Sardile (surn 07.03.1946).³²

3. 14. juulil 1951. aastal oli tribunali ees 5-liikmeline “nõukogudevastane terroristlik grupp” töölisnoori, kes Tartus kavandasid Soome põgenemise plaane. Kui miilitsad ilmusid vendi Opikove kinni võtma, avas vanem neist, Trofim (s 1930), tule, tappes ühe ja haavates raskelt teist võimuesindajat. Tribunal mõistis Trofim Opikovi surma. Otsus viidi täide 25. septembril 1951. aastal. Kolmele liikmele määrati karistuseks 25 aastat vangistust, ühele 5 aastat.^{33,34}

Enim õpilaste salaorganisatsioone tegutses Tallinnas ja Harjumaal, samuti Tartu- ja Võrumaal. Noorte vastupanu kandva jõu moodustasid keskkooliõpilased (134 arreteeritud) ja üliõpilased (54), poiste-tüdrukute suhe oli Udo Josia väitel viis ühele.³⁵

Organisatsioonide liikmed levitasid võimude poolt keelatud kirjandust ja lendlehti, heiskasid rahvuslippe, osalesid meelevaldustes ja muudes tegevustes.³⁶

²⁸ Josia, U. (2004). Koolinoorte vastupanu 1945-1954. Poliitilistest kohtuprotsessidest nõu-kogudevastaste noorteorganisatsioonide ja -gruppide üle ENSV-s aastail 1945-1954. [www] <http://okupatsioon.ee/et/andmed-ja-nimekirjad/45-udo-josia?showall=1> (23.03.2019)

²⁹ Saatusekaaslased. Õpilastvastupanu 1944-1954. (2004). / Koostaja Udo Josia. [www] <http://okupatsioon.ee/component/content/article/17-peidetud-lehed/159-endiste-opilasvabadusvoitlejate-liit> (23.03.2019)

³⁰ Samas

³¹ Poliitilised arreteerimised Eestis 1940-1988 /Koostanud Leo Õispuu. Tallinn, 1998 <http://okupatsioon.ee/et/2015-01-15-14-20-17/130-k1998>

³² Saatusekaaslased. Õpilastvastupanu 1944-1954. (2004). / Koostaja Udo Josia. [www] <http://okupatsioon.ee/component/content/article/17-peidetud-lehed/159-endiste-opilasvabadusvoitlejate-liit> (23.03.2019)

³³ Samas

³⁴ Poliitilised arreteerimised Eestis 1940-1988 /Koostanud Leo Õispuu. Tallinn, 1998 <http://okupatsioon.ee/et/2015-01-15-14-20-17/134-o1998>

³⁵ Saatusekaaslased. Õpilastvastupanu 1944-1954. (2004). / Koostaja Udo Josia. [www] <http://okupatsioon.ee/component/content/article/17-peidetud-lehed/159-endiste-opilasvabadusvoitlejate-liit> (23.03.2019)

Sõjajärgsetest iseseisvusmeelsetest organisatsioonidest olid arvukamad noorteorganisatsioonid. Kuna organisatsioonidele pandi nimed, neil olid liikmete nimekirjad, koostati põhikirju, kujundati embleeme jms, võimaldas see tabamise korral kokku panna süüdistusmaterjali. Ei arreteeritud neid, kelle kohta oli vähe või polnud üldse süütõendeid, kes olid alaealised või neid, keda ei saadud kätte. Kohtu alla anti 657 noort, kellest 16 oli vanuses 14-15 aastat.³⁷

Aastaid 1955–1962 võib vaadelda noorte põrandaaluste vastupanuliikumiste perioodina, mis vaibus pärast koolinoorte salaorganisatsiooni Eesti Rahvuslaste Liidu juhtide arreteerimist. Samuti hakkas ühiskond uute olukordadega kohanema ning peale oli kasvanud ka uus põlvkond, kellel puudus isiklik mälestus Eesti Vabariigist.³⁸

³⁶ Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7

³⁷ Kommunistlike režiimide kuritegudest: õppematerjal. (2009). / Koostanud M. Maripuu, M. Oja. Tallinn: Eesti Mälu Instituut, lk 76. [www] <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16134> (26.02.2019)

³⁸ Samas, lk 77

2. Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948–1953

Järgnevates alapeatükkides olen allikamaterjalina kasutanud arhiiviallikaid, sealhulgas tunnistajate ülekuulamise protokolle (1987), grupi liikmete fotosid aastast 1953 jms.³⁹

2.1. Kadrina kooliõpilaste salaorganisatsioon Eesti Kotkad

Kooliõpilaste eestimeelsust pärast teist maailmasõda iseloomustasid rohkearvulised õpilaste salaorganisatsioonid paljudes koolides. Üks selliseid tegutses Kadrinas aastatel 1948–1952. Tingituna nõukogude võimu kuritegudest (1949. aasta märtsiküüditamine, Eesti rahvast hävitanud kommunistid, Venemaalt tulnud võõrvõim jne) asutati paljudes koolides salajased õpilaste grupid oma põhikirja, relvade kogumise-peitmise ning muu sellise tegevusega.⁴⁰

Foto 1. Mart Urbas 1953. aasta märtsis.
Allikas: ERAF.129SM.1.4386

Foto 2. Laas Masing 1953. aasta märtsis.
Allikas: ERAF.129SM.1.4386

Kadrina koduloolase Richard Tammiku väitel ulatub Kadrina koolinoorte Nõukogudevastase tegevuse algus 1948. aasta algusesse, kui Kadrina kooli viiendas klassis oli sõja ja muude olude tõttu õppima asunud 13–15-aastasi noori. Mart Urbase (foto 1) eestvõttel asutasid oma grupi kolm Hulja poissi. Lisaks Mardile ka Laas Masing (foto 2) ja Leo Sinilaid. Loodud salaorganisatsiooni nimeks sai Eesti Kotkad. Organisatsiooni sees tekkisid nn kolmikud, igal kolmikul oli oma juht. Tegevuse eesmärgiks oli elus hoida kõike eestilikku ja isamaalist. Nõukogude korra suhtes oldi kindlalt eitaval seisukohal.⁴¹

Mart Urbase mäletamist mööda said nad nõusoleku umbes 20 poisilt ja mõnelt tüdrukult, kelle vanus oli 12-14 aastat. Grupp moodustus viienda klassi õpilastest, kes elasid kooli internaadis.

³⁹ ERAF.129SM.1.4386

⁴⁰ Väge täis kool. Rakvere Gümnaasium 1912-2012. / Koostaja Heli Kirsi. Rakvere Gümnaasium, lk 117-118

⁴¹ Tammik, R. (2004). Kes olid tegijad? – Kodukant, 19. märts

Laas Masingu sõnul kuulus ta poiste kampa seepärast, et oli põnev ja tegevus oli salapärane ning seepärast hakkasid nad end nimetama salajaseks organisatsiooniks.

Peagi liitusid nendega vennad Enn ja Ülo Ojatalud, Jüri Retsold, Kaarel Sakk, Ivo Karjus, Madis Sulev ja Hans Kulmet. Arhiividokumentides on erinevad tunnistajad nimetanud, et grupi liikmed olid ka Mati Kalind, Toomas Takjas ja Peeter Plutus ning mõned tütarlapsed - Salme Augjärv (Talu), Talvi Kurg ja Linda Viirsalu. Enn Ojatalu arvates võisid organisatsioonis olla veel mõned koolikaaslased.

2.1.1. Organisatsiooni struktuur ja tegevus

Endise Kadrina kooliõpilaste Eesti Kotkad mitmed liikmed väitsid 1987. aastal antud tunnistustes, et organisatsioonil ei olnud kindlat struktuuri ja tegevuskava. Ülo Ojatalu mäletab, et toimusid vaid üksikud arutelud koolikaaslastega, millest tavaliselt võttis osa 3-4 õpilast. Iga kord olid erinevad isikud ja see toimus kooliväliselt. Arutati, mida nad saaksid või peaksid tegema. Näiteks räägiti, et nad võiksid koostada ja levitada lendlehti, peaksid säilitama tulirelvi, mis nende kätte olid sattunud. Samuti leiti, et kui on olemas organisatsioon, siis peaks sellel olema ka põhikiri. Nad mõtlesid ka selle üle, kuidas omavahel salaja suhelda. Need arutelud toimusid aastatel 1949-1950.

Mart Urbas meenutas, et 1948. aastal otsustasid nad Leo Sinilaidiga ühisel kooliteel moodustada põrandaaluse organisatsiooni. Nad olid enne seda näinud kinos filmi "Noor kaardivägi". Sealt said nad idee organisatsiooni moodustamiseks. Kavatseti luua riigivastane organisatsioon. Mõne aja pärast nad rääkisid oma plaanist veel mõnele Kadrina õpilastele, kelle nõusolekuga lugesid nad organisatsiooni looduks. Mart mäletab, et nad käisid koos erineva koosseisuga kas koolimajas, surnuaial ja mujal vähemalt kord kuus. Arutati Eesti ajalugu ja seda, mida oleks vaja teha, et endine võim tagasi tuleks. Tegudeni nad Mart Urbase sõnul ei jõudnud. Alates 1950. aastast Mart selle grupiga enam seotud ei olnud. Organisatsiooni alguses ajal valiti Mart Urbas organisatsiooni juhiks, kuna ta oli füüsiliselt kõige tugevam. Kas organisatsioon laiali saadeti, Mart ei tea, kuna ta kolis ära ja ei olnud poistega hiljem enam ühenduses.

Ülo Ojatalu arvates oli neil riigivastane organisatsioon. Rakveres olles koostasid põhikirja teksti, see kandis nime "Eesti Noorte Föderatsiooni põhikiri" ning tekst oli koostatud katsena, mis ei leidnud aga laiemat arutlust ja hiljem ununes (lisa 1).

2.1.2. Lendlehtede valmistamine ja levitamine

Mitmete grupi liikmete 1987. aastal antud tunnistuste järgi⁴² levitasid Kadrina põrandaaluse organisatsiooni Eesti Kotkad liikmed lendlehti. On tunnistusi, milles väidetavalt levitati lendlehti vaid ühel või kahel korral. Tunnistustest selgub ka, et lendlehti pandi Kadrina piirkonnas üles kas 1949. aasta veebruaris või 1950. aasta veebruaris. Mart Urbase antud tunnistuse järgi valmistati ja levitati lendlehti aga mõlemal aastal.

Richard Tammiku andmetel kujunes grupi suuremaks ettevõtmiseks isegi „*tosina lendlehe levitamise*“ Kadrinas 1951. aasta vabaduspäevaks. Neid lendlehti pandi öösel alevi telefoni-postide külge. Kaks tüdrukut olid isegi Kihleveres käinud ja sinna lendlehed kuulutustahvlile kinnitanud.⁴³

1950. aasta veebruaris valmistas Ülo Ojatalu koos mõne koolikaaslasega lendlehti. Ta mäletab, et nad kutsusid lendlehtedes üles koguma relvi ja jääma eestlasteks. Nad valmistasid vähemalt 4 ühesuguse tekstiga lendlehte, mille kirjutasi tindiga. Allkirjaks kirjutati “Eesti Kotkad”. Samal ööl läksid nad koos välja ja panid kaks lendlehte üles avalikesse kohtadesse. Ühe lendlehe kinnitasid nad rõhknaelaga Ojaveski külas tuletõrjudepoo seinale, teise Hulja külas mingi hoone seinale, kus tavaliselt olid kinokuulutused. Ülo sõnul pidi Jüri Retsold panema lendlehe üles Kadrina alevi, kuid ta ei teinud seda. Süüdistusmaterjalides oli mainitud, et lendlehti pandi üles kahel korral, mida Ülo ei kinnita.

Mart Urbas tunnistab, et 1949. ja 1950. aasta 24. veebruaril valmistasid nad mõned lendlehed. Lendlehtede tekstis kutsusid nad elanikke üles tähistama Eesti Vabariigi aastapäeva ja nad soovitasid hoida tulirelvi. Nõukogude võimu kukutamise üleskutset lendlehtedes Mart ei mäleta.

2.1.3. Tulirelvade omamine, peitmine ja kasutamine

Nii mõnelgi kooliõpilasel olid sõjajärgsetel aastatel ära peidetud tulirelvi, mis selgub ka mitmest 1987. aastal antud tunnistustest. Tulirelvi hoiti väidetavalt huvist relvade vastu, mitte selleks, et neid Nõukogude võimu vastu kasutada.

Ülo Ojatalu selgitas, et kui nende perekond asus 1944. aastal elama Aaspere valda Telliste külasse Kaldapealse talusse, siis leidis ta koos venna Ennuga puukuurist ühe käsigranaadi ja

⁴² ERAF.129SM.1.4386. Augjärv Salme Kusti (1935). Masing Laas Ralf (1935). Ojatalu Enn Jüri (1935). Ojatalu Ülo Jüri (1935). Retsold Jüri Eduard (1936). Sinilaid Leo Jaan (1935). Sulev Madis August (1937). Takjas Toomas Toomas (1937). Urbas Mart Ferdinand (1935)

⁴³ Tammik, R. (2004). Kes olid tegijad? - Kodukant, 19. märts

ühe tankitõrjemiini. Nad peitsid need teise kohta ning mingit kindlat eesmärki Ülo sõnul nende peitmisel ei olnud. Ennu sõnul võeti miin ja granaat uurimise ajal ära, samuti võeti ära ka vintpüss. Vintpüssi oli leidnud raudteeäärsest hekist keegi Kadrina koolipoiss. Püss oli roostes ja nad tegid sellega mõned lasud. Ülo väitel oli tulirelvi ka teistel koolipoistel, mida üksteisele näidati ja mõnikord tehti mõni lask.

Ennu tunnistuse kohaselt oli tal vana Saksa karabiin, mille leidis raudtee äärest kuusehekist. Enn peitis selle aida lakka. Ennu väitel oli kõikidel nende organisatsiooni liikmetel tulirelvi. Ehkki poistel oli huvi tulirelvade vastu, arutasid nad sageli omavahel, et kui puhkeb sõda, saavad nad neid relvi kasutada kehtiva riigikorra vastu.

Mart Urbas käis koos Leo Sinilaidiga oma tulirelva proovimas. Üldiselt pidasid grupi liikmed oma tegevust salajaseks põhjusel, et mõnel neist oli tulirelvi. Madis Sulevil oli üks vene automaatpüss ja umbes 10 padrunit, samuti mõned detonaatorid. Laasil ei olnud tulirelvi ning ta võttis osa poiste koosviibimisest ja ühistest aruteludest harva, tema enda sõnul ta aktiivselt ei tegutsenud. Ivo Karjus kinnitab et peale lendlehtede valmistamise ja mõnede tulirelvade omamise ning ühiste arutelude mingit muud tegevust sellel organisatsioonil ei olnud.

2.1.4. Liikmete poliitilised arusaamad

Õpilaste poliitilised arusaamad kujunesid peamiselt arreteerimiste ja 1949. aasta märtsiküüditamiste tulemusena, mida õpilased pidasid ebaõiglaseks. Samas on 1987. aasta ülestunnistustes endised Eesti Kotkad grupi liikmed väitnud, et nad olid veel noored, ja et nende poliitilised veendumused ei olnud sellel ajal veel täielikult välja kujunenud.

Ülo Ojatalu tunnistab, et luges ka kirjandust, mis oli oma sisult Nõukogude-vastane. Enda väitel kuulas ta ka Ameerika Hääle raadiosaateid. Ülo luges ka Nõukogude kirjandust, sealhulgas romaani “Noor kaardivägi” ja selle eeskujul tekkis tal mõte moodustada salajane organisatsioon, et astuda välja ülekohtu vastu, mida tema arvates rakendas Nõukogude võim.

Enn Ojatalu väitis, et tema kooliaegsetele poliitilistele veendumustele avaldasid mõju tegeliku elu sündmused, sest ta pidas ebaõiglaseks oma isa arreteerimist. Samuti nägi ta kohalike võimuesindajate kahepalgelisust, nende sõnad läksid lahku tegudest. Samuti pidas Enn ebaõiglaseks 1949. aasta küüditamist, sest selle kohta neile mingit seletust ei antud.

Madis Sulev meenutab, et lisaks soovitatud kirjanduse lugemisele luges ta kirjandust, mis oli välja antud Eesti Vabariigi ajal ja Nõukogude ajal kõrvaldatud, näiteks A. Kivikase “Nimed

marmortahvlil”. Madise sõnul veetsid rühma liikmed koos vaba aega, arutasid loetud kirjandust ja aktuaalseid probleeme Eesti NSV-s

2.1.5. Arreteerimised

1951. aasta kevadel lõpetasid Kadrinas 7. klassi Ülo Ojatalu ja Salme Augjärv, kes jätkasid õpinguid Rakveres, organisatsiooni juhiroll läks siis Ülo Ojatalu kätte. Enn Ojatalu sõnul arutasid nad 1952. aasta novembris Madis Sulevi korteris seda, et nad võiksid 1953. aasta veebruaris valmistada ja levitada lendlehti, kuid midagi konkreetset selle elluviimiseks ei tehtud.

Organisatsioonil valmis isegi põhikiri (lisa 1) ning uueks nimeks sai Eesti Noorte Föderatsioon. Plaaniti heisata sini-must-valge lipp Vallimäe torni 24. veebruaril 1953. aastal, aga see jäi vaid kavatsuseks, kuna algasid arreteerimised. Noored pidasid väljaandjaks ühe kooskäimise koha naaberkorteris elanud meest, kes hakkas noori jälitama ning informeeris ka GPU-d^{44,45}

14-15. veebruaril 1953. aastal vahistasid Rakvere julgeolekumehed üheksaliikmelise kooliõpilaste grupi liikmeid. 5 neist olid siis Rakvere 1. Keskkooli 9. klassi poisid ning osa käis tööl. Süüdistuse aluseks oli tegevus Kadrinas kolm-neli aastat tagasi alguse saanud organisatsioonis Eesti Kotkad.⁴⁶ Arreteeriti Madis Sulev, Jüri Retsold, Ülo Ojatalu, Toomas Takjas, Enn Ojatalu ja Salme Augjärv. Ligi kuu hiljem, kui ülekuulamistel välja uuriti, võeti kinni ka Leo Sinilaid, Laas Masing ja Mart Urbas. Kõik nad viidi Tallinna Patarei vanglasse, peale nende kuulati veel üle 14 endist Kadrina kooli õpilast ja kaks lapsevanemat.⁴⁷

ENSV Ülemkohtus süüdistas Kadrina-Rakvere noorteorganisatsioone Eesti Kotkad–Eesti Noorte Föderatsiooni selles, et Kadrinas levitati vabariigi aastapäevadel lendlehti, õpilastel oli relvi ning toimusid laskeharjutused, koostati põhikirja projekti. Lisaks võeti ära ”nõukogudevastaseid”, “kontrevolutsioonilisi”, “profašistlikke” raamatuid: M. Underi “Mureliku suuga”, A. Kivikase “Nimed marmortahvlil”, K. Pätsi “Kaasaegsete mälestused”; Riigikaitse õpetuse käsiraamat, ajakiri ”Ammukaar”, “Kodukaitsja laulik” jms. Kui arreteeriti üheksa (sünniaastad 1935-1937), neist viis Rakvere 1. Keskkooli õpilased, siis kohtulaua ette viidi kaks, kelle juurest otseselt leiti relvi. Ülejäänud seitse vabastati pärast Stalini surma ja 27. märtsil 1953.

⁴⁴ Autori märkus: GPU – Riiklik Poliitiline Valitsus. Allikas: Kommunistlike režiimide kuritegudest: õppematerjal. (2009). / Koostanud M. Maripuu, M. Oja. Tallinn: Eesti Mälu Instituut, lk 44. [www] <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16134>

⁴⁵ Tammik, R. (2004). Kes olid tegijad? - Kodukant, 19. märts

⁴⁶ Väge täis kool. Rakvere Gümnaasium 1912-2012. / Koostaja Heli Kirsi. Rakvere Gümnaasium, lk 117-118

⁴⁷ Tammik, R. (2004). Kes olid tegijad? - Kodukant, 19. märts

aastal alaealiste amnestiaga, Udo Josia sõnul „imekspandava (isegi veidi paanilise kiiruga)“.
(f. 129, s. 4386; Ü. Ojatalu, E. Ojatalu)⁴⁸

Halvimast päästis paljusid diktaator Jossif Stalini surm 5. märtsil 1953. Nooremad said mai-kuus 1953. aastal Stalini surma puhul amnestiaga vabaks. 18-aastane Ülo Ojatalu sai karistuseks 10+5 aastat sunnitööd ning tema 17-aastane vend Enn 8+5 aastat sunnitööd. Amnesteeritud poisid said aga lühikest aega oma klassis edasi õppida, neile soovitati kooliteed mujal jätkata ning nad lõpetasid keskkooli Tapal. Need olid: Laas Masing, Jüri Retsold ja Madis Sulev.⁴⁹

2.2. Eesti Kotkad grupi liikmete mälestusi

Järgnevas kolmes alapeatükis olen allikana kasutanud endise Kadrina noorterühma Eesti Kotkad kolme liikmega läbiviidud intervjuusid. Aastal 2019 (märts) oli grupiliikmetest elus veel neli: minu vanaisa Madis Sulev⁵⁰, Ülo Ojatalu⁵¹ ja Salme Augjärv (Talu)⁵². Laas Masinguga tema tervise tõttu mul kontakti saada ei õnnestunud. Lisaks sain teha intervjuu ka Linda Sinisoo⁵³, kes oli grupi liikmete koolikaaslane ning meenutas tollaseid sündmusi.

2.2.1. Madis Sulev

Vanaisa Madis Sulevilt olen kogunud nii suulisi kui kirjalikke mälestusi ajaperioodil 2017 juuni-2019 märts.

Madis Sulevi koolitee algas 1. oktoobril 1944. aastal Kadrina 7-klassilises koolis. Alghariduse said lapsed väikestes 3-klassilistes algkoolides oma kodukoha vahetus läheduses. Järgmine aste oli praeguses mõistes põhiharidus, milleks oligi 7-klassiline kool (ka nimetusega mitteamelik keskkool). Keskhariiduse saamine jätkus keskkoolides, mis reeglina asusid linnades.

⁴⁸ Josia, U. Koolinoorte vastupanu 1945-1954. Poliitilistest kohtuprotsessidest nõukogudevastaste noorteorganisatsioonide ja -gruppide üle ENSV-s aastail 1945-1954. [www] <http://okupatsioon.ee/et/andmed-ja-nimekirjad/45-udo-josia?showall=1> (23.03.2019)

⁴⁹ Väge täis kool. Rakvere Gümnaasium 1912-2012. / Koostaja Heli Kirsi. Rakvere Gümnaasium, lk 117-118

⁵⁰ Madis Sulev. (2017 juuni–2019 märts). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Suulised ja kirjalikud mälestused]. Tõravere

⁵¹ Ülo Ojatalu. (31.03.2019). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Kirjalikud mälestused]. Tallinn

⁵² Salme Talu. (25.03.2019). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Helisalvestis]. Põltsamaa

⁵³ Linda Sinisoo. (10.03.2019). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Helisalvestis]. Tallinn

Kadrinas oli 7-klassiline kool, pärast mille lõpetamist oli võimalik jätkata haridusteed Rakvere 1. Keskkoolis või Tapa Keskkoolis.

Teise maailmasõja rinne oli alles Kadrinast üle läinud. Koolimaja oli olnud Saksa armee kasutuses ja seepärast ei jõutud kooliaastat 1. septembril alustada. Ka personali komplekteerimiseks oli aega vaja. Kooliaasta pidulikul ava-aktusel lauldi nii Nõukogude Liidu kui ka Eesti Vabariigi riigihümni.

Koolis oli puudus kõigest, pliiatsid lõigati kaheks või kolmeks, et kõigile jätkuks, vihikud õmmeldi vanemate abiga pakkimispaaberist jne. Tänu sõjaajale ja eriti suurele rongiõnnetusele Kadrina lähedal oli õpilaste kasutuses palju relvi ning muud sõjavarustust. Madis Sulevi väitel ei olnud õige mees see, kel vähemalt ühte „toru“ kusagil peidupaigas polnud. Meeleolu oli õpilaste seas väga segane, sest 7–8-aastased lapsed ei osanud veel seisukohta võtta ega olukorda hinnata. Näiteks astuti õhinaga pioneeriks, sest see pakkus päris palju huvitavat tegevust. Selle sammu poliitilist tagapõhja nagu ei märgatudki.

Olukord hakkas muutuma alates neljandast klassist, kui kooli tulid õpilased ümbruskonna algkoolidest. Nemad tõid kaasa erinevaid arusaamisi ja suhtumisi. Madise sõnul olid nad ka ise juba veidi vanemaks saanud ning poisikeste mängud hakkasid muutuma tõsisemaks. Suur mõju oli ka internaadielul, kus kaugemalt pärit lapsed olid ööpäevaringselt koos ning neil oli piisavalt aega maailmaprobleemide üle mõtlemiseks ja vaidlemiseks. Liikus keelatud kirjandust, uuriti relvi jms. Selle käigus hakkas tekkima teatud grupp poisse ja paar tüdrukut, kes juba teadlikult kaldusid vastupanu poole. Hangiti, loeti ja vahetati kirjandust, õpiti tundma relvi, koostati ning kleebiti üles ka mõned lendlehed.

Sellise grupiga tööga olid seotud järgmised Kadrina kooli õpilased: Ülo Ojatalu, Enn Ojatalu, Kaarel Sakk, Laas Masing, Ants Kulmet, Leo Sinilaid, Peeter Plutus, Ivo Karjus, Mart Urbas, Jüri Retsold, Madis Sulev, Salme Augjärvi (Talu), Talvi Kurg (Viirsalu), Toomas Takjas (osaliselt, sest ta ei olnud Kadrina elanik ega ka Kadrina kooli õpilane). Madise mäletamist mööda grupil kindlat jõulist juhti ei olnud, seepärast oli tegevus natuke kaootiline. Ka püüded mingit organisatsioonilist struktuuri või põhikirja välja töötada jäid poolikuks. Nimetusi pakuti välja erinevaid, sõelale jäi nimi „Eesti Kotkad“. Selle grupi tegevus lõppes sisuliselt 1951. aasta kevadel seoses kooli lõpetamisega. Mitmed grupi liikmed asusid elama, õppima või töötama erinevatesse kohtadesse.

Kuigi lahku mindi lubadusega tegevust uues kohas jätkata ja arendada, siis lubaduseks see enamasti jäigi. Erandiks oli ainult osa grupist, kelle haridustee jätkus Rakvere 1. Keskkoolis

(Ülo Ojatalu, Enn Ojatalu, Laas Masing, Jüri Retsold, Madis Sulev, Toomas Takjas, Talvi Kurg) ning Rakvere Pedagoogilises Koolis (Salme Augjärv (Talu)), kui tegevus oli juba paremini organiseeritud ning sihipärasem. Välja töötati põhikiri (vt lisa 1), mille järgi organisatsioon sai nimeks „Eesti Noorte Föderatsioon“.

Toimusid koosolekud, kus arutati edasist tegevust, loeti ja kommenteeriti kirjandust, peeti plaane ja arutati konkreetseid võimalusi aktiivseks tegevuseks. 1953. aastal Eesti Vabariigi aastapäevaks oli plaan heisata sini-must-valge lipp Vallimäel ja võimaluse korral õhkida või süüdata punavõimu mälestusmärk. Koolinoorte üldisest suhtumisest okupantidesse ja nõukogude režiimi iseloomustavad näiteks Madis Sulevi käest läbiotsimisel ärandatud luuletused ja mõtisklus nõukogude koolist.

Madis Sulev meenutas koolipäeva 13. veebruaril 1953. aastal. Vene keele tund oli just alanud ning pidi algama kontrolltöö, kui klassi tuli direktor. Ta palus Madisel ja ta pinginaabril Jüri Retsoldil võtta oma asjad ning direktoriga kaasa minna. Koridoris ootas neid kaks sõjaväevormis püstolitega relvastatud meest, kes konvoeerisid Madise ja Jüri nende elukohta. Noormehed elasid tollal allüürnikena erakorteris Komsomoli tänava majas number 45 (praegune Laada tn). Seal toimus manukate juuresolekul põhjalik läbiotsimine, mille käigus avastati ja konfiskeeriti 5 kapsel-detonaatorit, kaustik omakirjutatud luuletuste ja muu käsikirjalise materjaliga, Marie Underi luuletused „Mureliku suuga“. Läbiotsimisel Madise vanemate kodutalus konfiskeeriti automaatrelv PPS (Pistolet-Pulemjot Simonova), 2 padrunit ja raamat „Parema tuleviku poole“.

Kuna sellel talvel oli maha sadanud palju lund, ei pääsenud auto, millega Madis Rakverest koju toodi, kaugemale Nagala teest. Madis pidi koos kahe relvastatud saatjaga sumpama u 2 km läbi lume ning lisaks veel samapalju maad küünini, kuhu Madis oli automaatrelva peitnud. Madise isa andis lahkudes pojale 50 rubla ja ütles lause, mis Madisel tänaseni meeles on: „Ära siis liiga palju ka järele anna“.

Madis Sulevi sõnul konfiskeeriti vendadelt Ojataludelt Saksa karabiin Mauser nr 3990, käsi-granaat RGD, tankitõrjemiin, 5 vintpüssi padrunit, A. Kivikase romaan „Nimed marmortahvil“, „Riigikaitse Õpetuse Käsiraamat“, J. Birzeni romaan „Parema tuleviku poole“, „Kodukaitse laulik“ ning käsikirjalist materjali. Salme Augjärvelt võeti ära almanahh „Ammukaar“, käsikirjalist materjali, sealhulgas „Eesti Noorte Föderatsiooni“ põhikirja project (lisa 1.b)

Vahistamismääruse vormistamisega algas asja ametlik uurimine kuni süüdistuskokkuvõtte ja kohtuteatiseni. Kõige selle kohta on Riigiarhiivis u 1000-leheküljeline koondtoimik, lisaks

isiklikud toimikud iga organisatsiooni liikme kohta eraldi. Isiklikud toimikud sisaldavad materjale kuni 1981. aastani.

Madis Sulev meenutas, et teda koheldi Rakveres KGB arestikambris igati inimlikult ning mingeid survevahendeid ei kasutatud, kui välja arvata pikad ja osalt öised ülekuulamised. Ülekuulamisprotokolli järgi kestis Salme Augjärve ülekuulamine 13. veebruaril 1953. aastal kella 13:30 kuni 24:00, mida viis läbi KGB vanemleitnant Verigo. Lisaks kinnipeetutele kuulati üle ka mitmed tunnistajad, näiteks Talvi Kurg, keda kuulati üle 14. veebruaril 1953. aastal kella 16:30 kuni 06:15 järgmisel hommikul. Ülekuulajaks oli alampolkovnik Jelizarov.

Tunnistajaid kutsuti Tallinnasse ülekuulamisele ka hiljem. Seal käisid ka kinnipeetavate vanemad (August Sulev, Linda Takjas jt), koolikaaslased Linda Viirsalu, Rein Borkman, Mati Kalind ja Peeter Plutus. Viimane tunnistas 19. märtsil 1953. aastal uurijale, et plaaniti lendlehti „... üleskutsega, et eestlased ei kaebaks üksteise peale“ ja sooviti „teavitada inimesi pealekaebajate eest.“

17. veebruaril tuldi Madis Sulevile (foto 3) järele ja kästi isiklikud asjad kaasa võtta. Ilma mingisuguse selgitusega käsutati ta auto peale. Auto (GAZ-51) kast oli puidust ning furgoon oli ehitatud vineerist, mida rahvasuus „mustaks rongaks“ kutsuti. Furgoonis oli kahel pool kokku 6 väikest kabiini, keskel vahekäik, kus istus relvastatud valvur. Teine valvur oli kabiinis juhi kõrval. Kuhu ja milleks Madist ja ta kaaslast viidi, nad muidugi ei teadnud. Mingeid aknaid, luuke või pilusid furgoonil ka ei olnud. Sõit oli pikk ning kütteta kastis hakkas üsna

ruttu külm. Madise sõnul viidi nad Tallinnas vanglasse nr 1. See oli kurikuulus Patarei vangla. Algul pandi nad ootele väikesesse „kappi“, kus oli ainult põranda külge kõvasti kinnitatud iste.

Foto 3.

Madis Sulev 1953. a veebruaris.

Allikas: ERAF.129SM.1.4386

Mõne aja pärast kamandati nad sealt suurde üldkambrisse, kus oli u 20 kinnipeetavat (poliitvangid ja „platnoid“ ehk kriminaalvangid koos). See oli sünge ruum Patarei soklikorrusel: süllapaksused paekivist välisseinad, võlvlagi, mõned ööpäevaringselt põlevad elektripirnid laes. Mingit pesemisvõimalust kambris ei olnud, nurgas oli „parask“ (suur plektünn), kuhu

vajadusel sai oma hädad õiendada. Hommikul kamandati paar meest, kes selle välja viisid ja tühjendasid. Hommikuti viidi neid mõnekaupa käimlasse ning pärast seda kraani alla pesema. Sama kordus õhtul enne öörahu.

Patarei vangla aeg oli Madis Sulevi arvates nagu karantiin, aga samas ka ooteaeg kohtade vabanemiseni Pagari tänava vanglas, kuhu kinnipeetavad üle viidi. Vanglasse saabumine tuli kinnitada isikliku allkirjaga.

Madis Sulev sattus Pagari tänaval kambrisse nr 12. Kinnipeetavate kambrid asusid hoone keldrikorrusel, mis olid väikesed ruumid laeaknaga või hoopis ilma aknata. Ruumi keskel oli põranda külge kinnitatud pink, seinte küljes allalastavad narid, mis päevaks tuli üles panna. Nii et päeval sai ainult kas seista või istuda puupingil. Kambris oli veel roostevabast terasest WC pott ja valamu külma veega. Kanalisatsioonis elasid vesirotid, nii et kui WC potti visati kas kartulikoori või muud söödavat, olid loomad kohe suure solinaga kohal. Räägiti, et nad olevat ka potil istuvat inimest rünnanud. Väikesed kambrid olid ülerahvastatud ning ilma iga-suguse ventilatsioonita, näiteks Madise kambris oli tavaliselt 6 inimest. Kiiresti tekkiva õhu-puuduse leevendamiseks puhuti teatud aja tagant võimsa ventilaatoriga kambritesse värsket õhku. Kord päevas viidi kinnipeetavaid tillukesse sisehoovi pooleks tunniks jalutama, suitsu-meestel oli lubatud siis ka suitsu teha. Jalutama pidi hanereas käed seljal, rääkida ei tohtinud.

Vangidele anti süüa 3 korda päevas. Hommikusöögiks oli tee ja veel midagi, lisaks u 300 gr lahtilõikamata vormileiba, millest pidi jätkuma terveks päevaks. Lõunaks oli kas supp, koore-ga keedetud kartulid soolasilguga ning vahel mingi puder jne. Õhtuks oli jällegi tee ja midagi leivakõrvast. Madise sõnul nälga selle ratsiooni juures väga ei tundnud, kuna energiakulu oli väike ning liikumist ju praktiliselt ei olnud. Vahelduseks olid ülekuulamised, mis toimusid õige tihti, peamiselt pärastlõunal ja mõnikord kuni hiliste öötundideni välja.

Arhiivitoimikute põhjal näiteks toimusid Madis Sulevi ülekuulamised kabinetis 96 järgmiselt (ülekuulaja vanemleitnant Kott):

- 26. veebruar 10:15 kuni 13:40 ja 19:40 kuni 22:00; 5. märts 19:00 kuni 00:00;
- 9. märts 13:10 kuni 16:00; 10. märts 19:00 kuni 00:30 (11. märts);
- 11. märts 14:25 kuni 15:30; 12. märts 19:10 kuni 00:00; 17. märts 9:30 kuni 14:50;
- 23. märts 12:50 kuni 15:35; 27. märts 20:25 kuni 23:00; 5. aprill 19:35 kuni 22:30;
- 8. aprill 19:35 kuni 22:30; 15. aprill 10:45 kuni 15:10.

Ülekuulamiskabinetid olid ülemistel korrustel, kuhu vangid viidi vastavalt väljakutsele. Relvastatud valvur toimetas kinnipeetava vajalikku kabinetti ja andis uurijale üle. Kambrist väljas viibimine vormistati nii, et vastutaja andis allkirja tühjal lipikul.

Kabinetis oli laud (põranda külge kruvitud), mille taga istus uurija. Ülekuulatav istus natuke kaugemal põranda külge kinnitatud taburetil. Uurija laual oli laualamp, mille valgus suunati ülekuulatavale näkku. Ülekuulaja laua otsas istus ka tõlk, sest Madise sõnul väitsid nad, et ei oska vene keelt, seepärast vastused tõlgiti. See andis ülekuulatavale suure eelise. Madis kinnitas, et tegelikult oskasid nad vene keelt arvestatavalt. Küsimuse esitamisest vastamiseni jäi tõlkimise aeg vastuse mõtlemiseks. Ülekuulamise lõpus luges tõlk vene keeles koostatud protokoll eesti keeles ette.

Palju on räägitud KGB ja NKVD uurijate, valvurite ja teiste tegelaste julmusest ja vägivallast vahistatute kallal. Pagari tänaval viibitud ajal Madis Sulev seda otse ei näinud, kuid ülekuulamisele viimisel võis mõnest kabinetist möödumisel kuulda kahtlasi hääli. Vahistatute hulgas oli ka varem kinnipeetuid, kes olid toodud laagritest tunnistajaks. Nendel oli küll ette näidata väga masendavaid vägivalda jälgi. Tüüpilised olid püssivarrastega peksmise armid seljal. Madise väitel ülekuulamistel nende suhtes füüsilist vägivalda ega otsest hirmutamist ei kasutatud. Ainult oma püstoli asetas uurija kas kabuuriga või ilma alati demonstratiivselt lauanurgale.

Uurimise tulemusena koostati süüdistuskokkuvõte. Kõigepealt koostati süüdistuse esitamise määrus (26. veebruaril 1953). See sisaldas süüdistuse Vene FNSV Kriminaalkoodeksi § 58-1a, § 58-10 lg 1, § 58-11 (lisa 2). Edasistes dokumentides § 58-10 lg kord esines, kord kadus.

25. aprillil anti materjalid üle ENSV Siseministeeriumi Sõjatribunalile. Koostatud süüdistuse alusel oli peaaegu kindel karistumäär 25+5, see tähendas 25 aastat sunnitöölaagrit ja lisaks 5 aastat asumist määratud kohas. Madis Sulevi väitel olid nad sisimas selleks valmis ja erilist hirmu nad ei tundnud.

Vahepeal olid aga toimunud olulised sündmused väljaspool vanglat ja ENSV-d. 5. märtsil 1953. aastal suri NSVL riigijuht, NLKP peasekretär Josif Stalin. Uudis levis kiiresti üle terve vangla ja juba samal päeval oli see kõigile teada. Tekkis teatud muudatuste ootus ja lootus kommunistliku terrori taandumisele. Stalini asemel sai riigijuhiks Lavrenti Beria, üks kõige kardetumaid ja verisemaid Stalini-aegseid tegelasi ning Madise sõnul kustutasid kõik lootused. Ootamatult kuulutati amnestia teatud kategooria poliitvangidele, mille alla ka Madis ning ta koolikaaslased kuulusid. Ilmselt oli see põhjus, miks 6. mail 1953. aastal anti kõikide

kohtualuste materjalid prokuratuurist ENSV Siseministeeriumi uurimisosakonna ülema kasutusse.

7. mail 1953 kästi Madisel ja ta kaaslastel võtta oma asjad ning neid pandi auto peale, sõit lõppes Pagari tänava vangla boksis. Pärast mõningast ootamist viidi nad sealt kabinetti 97.

Aeg oli juba õige hiline, väljakutse järgi 20:40. Seal teatati neile amnestia alusel vabastamisest, võeti allkiri vaikimiskohustusele, tagastati äravõetud asjad (sünnitunnistus, 50 rubla) ning Madis anti üle vastukutsutud isale. Koos Madisega anti tema isa vastutusele ka Salme Augjärvi, kelle vanemad ei saanud Tallinnasse tulla. Madis mäletab, et oli sume maikuu õhtu. Kuna 7. mai oli nõukogude ajal raadiopäev, siis oli eetris traditsiooniline raadiopäeva kontsert, mida üle linna transleerisid raadiovõrku ühendatud tänavavaljuhääldajad. Madis kirjeldas, et tal oli „kuidagi pidulik ja ülev“ tunne.

Paar järgmist päeva kodus Madis Sulevi sõnul kui pidupäevad kõigile, sest sugulased-tuttavad käisid külas ja muljeid kuulamas. Pärast niinimetatud võidupüha 9. mail läksid nad tagasi kooli. Vastuvõtt oli samuti olnud liigutav, õpilased, samuti ka mõned õpetajad, olid kogunenud fuajeesse ja trepikotta trepile ning tervitasid saabujaid kestva aplausiga. Et nad olid õppetööst ja koolist peaaegu kaks õppeveerandit eemal olnud, oli küsimärgi all klassikursuse lõpetamine. Siin tegid direktsioon ja õppenõukogu suure vastutuleku ning lubasid neil isesisvalt aineõpetajate abiga vahelejäänud materjali omandada ning õppeaasta lõpus kõikides ainetes klassi lõpetamiseks eksami sooritada. Madis sõnul said sellega kõik hakkama ja istuma keegi ei jäänud.

See, mis aga järgnes, ei olnud Madis Sulevi hinnangul enam eriti meeldiv. Arvatavasti oli „organite“ poolt antud koolile ja ka haridusosakonnale antud korraldus või soovitus „see“ seltskond lahutada. Selleks aga oli vaja leida mingi sobiv põhjus. Kuna formaalselt kedagi arreteeritustest süüdi ei mõistetud ega karistatud, ei saanud neid lihtsalt koolist välja visata.

Löögi alla sattusid Madis Sulev ja ta klassivend Jüri Retsold. Nende elukoht oli tolleaegse administratiivse jaotuse järgi Tapa rajoonis ning seepärast tehti neile tungiv ettepanek üle minna Tapa Keskkooli kui elukohajärgsesse kooli. Rakvere 1. Keskkool, õpetajad ja klassikaaslased olid seal õpitud kahe aasta jooksul saanud omaseks ja armsaks, seepärast püüdsid Madis ja Jüri selle sundlahkumise vastu mitmesuguste argumentidega võidelda. Madis kinnitab, et keegi vägivaldset survet ei avaldanud ja nii direktor kui haridusosakond suhtusid noormeestesse pigem kaastundlikult ning mõistvalt. Lõpuks leidsid poisid, et ega nad ikka „organite“ vastu ei saa. Nii algaski uus kooliaasta juba Tapa Keskkoolis. Sisseelamine uude keskkonda oli

Madise väitel kiire ja tõrgeteta. Ka seal oldi teadlikud nende saatusest ja ületuleku põhjustest, pealegi olid seal ees ka mõned endised klassikaaslased Kadrina kooli päevilt. 1955. aasta kevadel lõpetas Madis Sulev kooli kuldmedaliga.

Madis Sulevi edasised õpingud Tartu Ülikoolis ning hiljem töö teadusvallas oli teatud määral kuni 1980ndateni eespool kirjeldatud sündmustest mõjutatud. Näiteks loa saamine välismaale sõiduks, eriti niinimetatud kapitalistlikesse riikidesse käis läbi väga tiheda sõela. Algul said kõik taotlused eitavad vastused.

Esimene välisreis sai võimalikuks turismigrupis Poolasse ja Saksamaale, teaduslikud komanderingud olid kaua aega ainult unistuseks. Näiteks Soome teaduslikule üritusele õnnestus turismireisi sildi all sõita alles 1975. aastal. Lisa 4 olevas teatises on Madise hinnangul selgelt näha, et asjaga tegeles mitu instantsi ja lõplikult otsustas ikkagi Riikliku Julgeoleku Komitee (KGB). Madis meenutab, et veel 1981. aastal tuli näiteks Poolasse sõiduks terve bürokraatia kadalipp läbi teha.

Madis Sulev mäletab ka üsna kurioosseid lugusid. 1974. aastal toimus suur rahvusvaheline pool aastat kestnud mereekspeditsioon „TROPEX74“, millest ka tema instituudi 6liikmeline uurimisrühm oli kutsutud osa võtma uurimislaeval „Akadeemik Koroljov“. Nad vormistasid kõik vajalikud dokumendid ja taotlused ning vastuväiteid ei olnud. Läbiti ka põhjalik arstlik kontroll, kuna ekspeditsioon oli suures osas planeeritud troopilistele laiustele, tuli lasta teha rida kaitsesüstimisi.

Ekspeditsioon algas Vladivastokist, mis oli laeva kodusadam. Pandi kokku vajalik aparatuur ning saadeti aegsasti kohale. Ise lendasid nad Vladivastokki mõni päev enne plaanitud väljasõitu, sest nad pidid oma passid vahetama meremehe passide vastu. Selgus, et kõikide teiste passid olid, Madise oma aga mitte. Järeldamiseks vastati, et keegi ei tea midagi, passi lihtsalt ei ole. Madis saatiski oma kolleegid teele ja ise lendas nukralt koju tagasi. Ka siin ei osanud keegi seletada, miks talle luba ei antud. Alles hiljem sai Madis arhiivimaterjalidest teada, et märkus „mittesoovitav“ (нежелателно) oli pärit Eesti NSV Siseministeriumi Riikliku Julgeoleku Komiteelt (KGB), kuid mingil põhjusel Madisele kui asjaosalisele sellest keegi ei teatunud, mistõttu tekkis paras segadus.

2.2.2. Ülo Ojatalu

Alljärgneva alapeatüki allikamaterjal põhineb Enn Mälgandi⁵⁴ jutuajamisel Ülo Ojataluga (2005), mis ilmus samal aastal Kadrina ajalehes Kodukant⁵⁵. Lisaks sain olulist infot suheldes Ülo Ojataluga nii telefoni kui meili teel 2019. aasta märtsis.

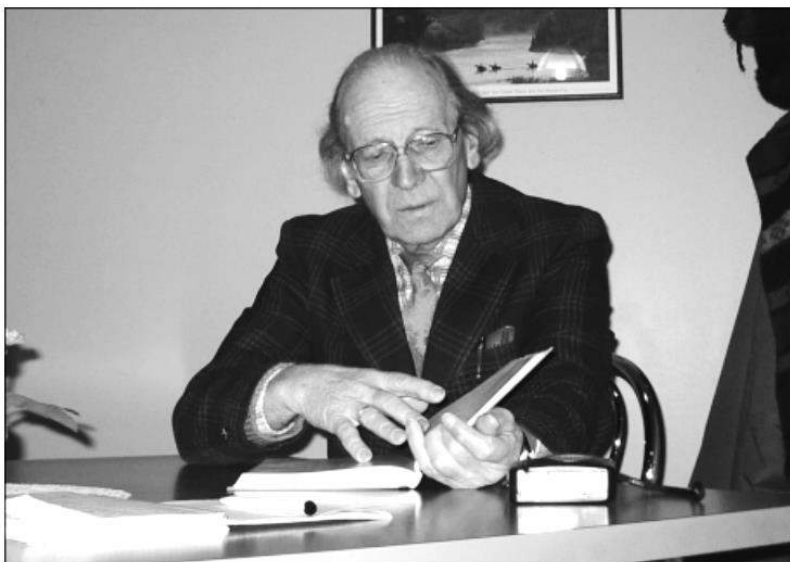

Foto 4. Ülo Ojatalu 2004. aastal. Ajalehe “Memento” toimetamises osaleb ka endine kadrinlane Ülo Ojatalu. (Foto Enn Mälgand)

Ülo Ojatalu sõnul oli noorte salaorganisatsiooni tegevuse algataja ja ka esimene juht Mart Urbas. Ülo oli aktiivne rühmaliige, kes oma sõnul „*pakkus tegevuskavatsusi*“. Koolinoorte vastupanugrupp Kadrina koolis tekkis 1948. aasta sügisel. Osalejateks olid 9–13-aastased õpilased, põhiliselt need, kes elasid kooli internaadis. Grupi nimeks sai Eesti Kotkad, ning selle koosseis varieerus 20–30 liikme vahel. Koguti relvi, õpiti neid tundma. Tegutseti kolmikutena, kuid Ülo arvates „*konspiratsiooni pidada ei osatud*“. Üpris lühikese ajaga oli teada, kes millega tegeleb. Kui Ülo Ojatalu 1950. aastal Kadrinas 7. klassi lõpetas, jätkas ta õpinguid Rakvere 1. Keskkoolis. Rakverre tulid aasta hiljem õppima ka mitmed teised grupi liikmed. Hoiti kokku ja peeti plaane. Linnas oli osalejaid vähem kui Kadrinas. Neil ei õnnestunud Rakveres levitada lendlehti, mis paaril korral Kadrinas siiski õnnestus. Rakveres plaaniti heisata sinimustvalge lipp Eesti Vabariigi 35. aastapäevaks Vallimäe torni, kuid see unistus ei täitunud, sest algasid arreteerimised. Enne kui trikoloor jõudis Vallimäe torni, olid julgeolekumehed poistel jälil. Paljusid ootas ees vanglatee.

⁵⁴ Autori märkus: intervjuueerija Enn Mälgand, Kadrina ajalehe Kodukant tolelaegne toimetaja

⁵⁵ Mälgand, E. (2005). Viis aastat vaenu vastu. – Kodukant, 23. veebruar. [www]. <https://bit.ly/2Uj4Kff> (3.03.2019)

Ülo Ojatalu sündis 16. jaanuaril 1935. aastal Tallinnas. Tema isa oli Eesti sõjaväe ohvitser. 1941. aastaks jõudis ta sel alal ka kõrgema hariduseni. Isa oli pärit Virumaalt. 1941. aasta 14. juunil küüditati Ülo Ojatalu isa Venemaale vangilaagrisse. Ema koos kahe lapse ning oma eaka isa ja emaga jõudis lõpuks tollaegse Aaspere valla piiridesse Telliste külla.

1945. aasta sügisel läksid Ülo ja ta vend Enn kooli. Algas koolitee Kadrina 7-klassilises koolis. Ülo meenutas, et 1947. aastal 23. veebruaril, kui Kadrina koolimajas tähistati „*üldrahvalikku pidupäeva*“ – Nõukogude armee aastapäeva, korraldasid vanemad poisid õhtul internaadis paroodia-etenduse.

Esimesed lendlehed otsustati valmistada 23. veebruaril. Paradoksaalsel kujul oli ju järgmisel päeval Eesti Vabariigi aastapäev, mida loomulikult keegi avalikult tähistada ei tohtinud. Aeg oli vaene, sest isegi tavalisi redissulgi polnud kellelgi, hea kui sai kusagilt tüki paberit, ent kõlbas ka tavaline vihikuleht. Puupulga ots vesteti lapikuks, kasteti siis värvipotti ja sellega kirjutati. Leo Sinilaid kirjutas lendlehti, sest ta oli hea käega joonistaja.

Ülo sõnul tuli järgida ka konspiratsiooni – üks poiss valvas klassiuksel, teine jälgis õpetajate liikumist. Kui direktor Elmar Kanter äkki avastas, et osa poisse on kuhugi kadunud, õnnestus poistel väikese valega siiski olukorrast puhtalt välja tulla. Ööl vastu 24. veebruari võeti suund Huljale, käidi ka Ojaveskil. Üloga koos olid Mati Kalind ja Mart Urbas. Teel varjuti puude taha, kui keegi vastu tuli. Ülo Ojatalu meelest oli see ilmselt kas metsavendade abiline või mõni metsavend.

Lendlehed kinnitati ristteedele nähtavale kohale. Ühe lendlehe leidis varane lüpsinaine Undla teeotsast, mis sattus miilitsate kätte. Kuna nende tollaegne asjaajamine oli küllaltki saamatu ja algeline, siis mingit “rahvavaenlast” välja selgitada ei püütud. Ülo arvates pole võimatu, et jälitus algas juba siis, kuid seda ei saa kuidagi praegu tõestada. Hommikul kella viie paiku olid poisid internaadis tagasi. Koolitundi keegi ei hilinenu.

Tegutseti mitmel moel. Omavahel vahetati raamatuid, nii käis käest kätte “Vabadussõja ajalugu” ja teised noorvõitlejatele kohased teosed, samuti treeniti Undla veskis ronimist. Käidi ka relvakäsitsemise õppusel ning kõigil oli püstol taskus, aga ühtegi pauku ei tehtud, sest teati, millega see lõppeda võib. Pärast 1949. aasta küüditamist pidasid poisid nõu, et kui tuleb järgmine inimeste äravedu, tuleks seda vähemasti kohapeal takistada. Poistel oli sütikuta tankimiin ja käsigranaat. Keegi teadis, et Hulja ja Kadrina vahel on raudteetruup. Peeti plaani see õhku lasta, kui uuesti küüditamiseks läheb.

25. märtsi küüditamine oli koolivaheajal ning poisid said sellest alles hiljem teada. Teati ka seda, et küüditatute rongi olid metsavennad Kadrina lähedal tulistanud. *“Olin parajasti Kadrinas internaadi ees, kui minust sõitis mööda vene sõjaväe auto, küüditatavad peal. Äkki märkasin autokastis istumas oma pinginaabrit. Rehmasin käega talle ähmiga järele... Talle jäi see minu käeviibutus meelde kõigiks Siberi-aastateks. Kui ta tagasi tuli, otsis mu Tallinnas aadressbüroo kaudu üles,“* rääkis Ülo Ojatalu.

KGB püünistest polnud pääsu. Ülo lõpetas 1950. aastal Kadrinas 7. klassi ning siirdus Rakveresse keskkooli. Salme Augjärvi (Talu) lõpetas ka Üloga samal kevadel, kuid läks õppima Pedagoogilisse kooli. Majanduslikult ei olnud Ülol võimalik päevakoolis õppida, mistõttu läks ta õhtukooli. Siis algasid probleemid töö saamisega. Emalt polnud toetust loota, sest tollastes kolhoosides töötasu rahas peaaegu ei makstud. 1951. aastal tulid ka teised rühma liikmed Kadrinast Rakverre õppima. Seal hakkas Ülost kujunema vastupanuvõitlejate grupi juht, kuigi Ülo kinnitas, et tead selleks ei valitud. Nuputati oma põhikirja kallal ning kavandati sümboolikat (foto 5).

Foto 5. Eesti Noorte Föderatsiooni märgi kavand. Allikas: ERAF.129SM.1.4386

Organisatsioon sündis Rakveres justkui uuesti. Koos käidi üksteise pool, aga muidugi salaja. Kord avastasid ühe korteri poisid, et nende aknaluukide taga käib keegi luuramas. Luuraja muidugi tabati, kuid poisil leidis alibi ja tal lasti minna. Aga paar aastat hiljem juhtus, et kui Ülo sattus vangistatuna haiglasse, nägi ta sedasama noormeest istumas tema palatis, püstol vööl.

Täna teab Ülo, et „püünistest pääsemiseks ei piisa uljusest ega õilsatest plaanidest“. Kõikjal käis kirjade lauskontroll, mille heaks näiteks on lisas 3 olev 1951. aastal saadetud kiri Madis Sulevile. Selles kahtlustab kirja kirjutaja „Y“, et kirju loetakse läbi. Alles augustis 1953. aastal Ülo sõnul kirjade kontroll lõpetati. Julgeolek kontrollis eriti nende kirjavahetust, kes mingil põhjusel olid kahtlusalused. Noormehed pidasid kirjavahetust. Kirja teel saadeti ka üksteisele näha organisatsiooni sümboolika kavandeid. Kirjavahetuse kontrolli tulemusena jäi vahele kolmandik noortest ja ka väga palju metsavendi. Esimene signaal oli see, et poisid leidsid,

et üks kiri on kaduma läinud. Aga teha polnud enam midagi. Algasid arreteerimised ja ülekuulamised. Endistelt poliitvängidelt saadi hiljem teada, et kui midagi tahetakse välja pressida, siis see ka välja pressitakse. Ilusad jutud vaprustest ja vastupanust ei kehtinud KGB keldrite sügavuses. Inimesi sunniti murduma. Kogu loo epiloogiks kujunes Ülo Ojatalu sõnul “*tüüpiline farss*“, kohtuotsus, millega talle mõisteti 10 aastat vangistust, vend Enn sai 8 aastat. Õnneks oli nn Stalini-järgne aeg ja nad pääsesid varem kodumaale. Õigusteta, töökohata, õppimisvõimaluseta.

2.2.3. Salme Augjärv (Talu)

Salme Augjärv (Talu) (foto 6) astus pärast Kadrina kooli 7. klassi lõpetamist 1951. aastal Rakvere Pedagoogikakooli. Salme mäletamist mööda võeti ta kinni 13. veebruaril 1953. aastal

kutsekooli pingist. Talle oli järele tulnud üks vene mees ja tõlk. Õues ootas hobune, uhke saan järel. Salme viidi Rakveres Pikale tänavale, kus asus pedagoogikakooli internaat. Pärast elupaiga läbiotsimist viidi Salme Rakvere julgeolekumajja, edasi arestikambrisse, mis asus Rakveres Tallinna tänaval. Arestimajast viidi nad Tallinna Patareivanglasse. Keda viidi, polnud otseselt näha, sest kinnipeetavad olid autos igäüks eraldi oma puuris. Kuna Salme oli alaealine, pandi ta Patareis naiste kambrisse.

Foto 6. Salme Augjärv. Allikas: ERAF.129SM.1.4386

Sinna toodi ka teisi eestimeelseid “mässajaid” Saaremaalt ja Tartust. Algasid ülekuulamised. Kõik toimus vene keeles. Salme mäletab, et keegi küll tõlkis, mida ta ütles, kuid Salme ei tea, mida tõlk rääkis. Salme sõnul sattus ta sellesse noortekampa juhuslikult. Otseselt ta ju minneid tegusid ei teinud, kuid Salme kinnitas, et tema isa ja ema olid mõlemad olnud Kaitseliidus. Isa perekond represseriti Nõukogude võimu poolt. Patareis oli Salme kuni vabastamiseni 7. mail 1953. aastal. Enne koduteele asumist, kutsuti alaealistele vanemad Tallinnase oma lastele järele. Salme sõnul ei uskunud keegi, et lapsed koju lastakse. Ainult Madise isa August Sulev sõitis Tallinnasse ning tõi Madise ja Salme omal vastutusel rongiga Tapale. 1963. aastal lõpetas Salme Kadrinas maanoorte keskkooli hõbemedaliga.^{56,57}

⁵⁶ Salme Talu. (25.03.2019). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Helisalvestis]. Põltsamaa/Kadrina

⁵⁷ Tammik, R. (2004). Süütuna Tallinna Patareisse. – Kodukant, 19. märts

Kokkuvõte

Uurimistöö „Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948–1953“ eesmärgiks oli uurida Kadrina 5.–7. klassi õpilaste vastupanuorganisatsiooni Eesti Kotkad tegevust. Kuna uurimuse koostamisel olen kasutanud nii arhiivimaterjali, mida varem kasutatud ei ole, kui ka autentset, intervjuudest saadud materjali, on minu uurimistööol nii Eesti vastupanuliikumise ajaloo, kui ka Kadrina ajaloo jaoks oluline väärtus. Minu üheks ülesandeks oligi koguda ning talletada Kadrina kooli ajaloos toimunud sündmusi, ajal kui keegi toimunud veel mäletab.

Eesmärgist tulenevalt seadsin ülesandeks anda ülevaade Eestis toimunud vastupanuliikumistest Nõukogude võimu vastu, keskendudes õpilasvastupanuliikumisele aastatel 1944–1962, ning koostada ülevaade Kadrina koolinoorte põrandaaluse organisatsiooni Eesti Kotkad ja selle liikmete tegevusest aastatel 1948–1953. Tahtsin välja selgitada, milles seisnes Kadrina koolinoorte Nõukogude võimu vastane tegevus, mis koguni mõned õpilased mitmeks aastaks vangistusse viis.

Kirjandusallikatest saadud info põhjal võib väita, et Kremli ei osatud ette näha sellise ulatusega vastupanu uuele nõukogude režiimile. Selline “sõda pärast sõda” tuli võimudele üsna suure ja ebameeldiva üllatusena. Lisaks metsavendadega võitlusele tuli Moskvale kokku puutuda ka arvukate noorte salaorganisatsioonidega, nende “nõukogudevastase” tegevusega — seega kokkuvõttes hoopis teist laadi vastupanuga. Eestis tegutses teadeolevalt 82 noorteorganisatsiooni, millest võeti vahi alla kokku 835 kahtluselust, kellest 701 arreteeriti ning 657 anti kohtu alla. Paljud kohtualused arreteeriti otse koolipingist, nagu selgus, ka minu vanaisa Madis Sulev ja teised Eesti Kotkad liikmed. Lõplikult mõisteti süüdi 641 inimest (16 mõisteti õigeks), kellest kuuele määrati kõrgeim karistumäär — surmanuhtlus (§58-8). Surmanuhtlus viidi täide kolme süüdimõistetud suhtes, kolmel vähendati karistust 25+5 aastase vangistuse peale.

Nii nagu paljudes kohtades Eestis, asutasid noorte salaorganisatsiooni ka Kadrina 7-klassilise kooli õpilased. Paradoksaalne oli selle organisatsiooni loomise juures mitme rühmaliikme tunnistus, et nad said selleks mõtte vaadates filmi või lugedes raamatut „Noor kaardivägi“, mis oli nõukogude ideoloogiat toetav kirjandusteos.

Põrandaalune õpilasorganisatsioon Kadrinas sai nimeks Eesti Kotkad. Algatajateks olid Hulgast, Kadrina lähedal asuvast külast, Mart Urbase eestvõttel kolm poissi. Kokku oli organisatsioonis umbes 20–30 liiget, sealhulgas ka mõned tüdrukud (teadaolevalt 3), ehkki viimased ise

ei arvanud, et nad üldse organisatsiooni on kuulunud. Siiski, üks neist arreteeriti ja ta teda peeti 3 kuud uurimise ajal Pagari tänaval kinni, teised viidi ülekuulamistele.

Kadrina koolinoorte nõukogudevastane tegevus sai alguse 1948. aastal. Tegevuse eesmärgiks oli elus hoida kõike eestlikku ja isamaalist. Nõukogude korra suhtes oldi kindlalt eitaval seisukohal.

Oma tegevuse poolest sarnanes Eesti Kotkad tegevus paljude teiste Eestis sellel ajal tegutsenud kooliõpilaste vastupanuorganisatsioonide tegevusega. Grupi liikmete tunnistustest selgub, et lendlehti pandi Kadrina piirkonnas üles 1949. ja 1950. aasta veebruaris. Endised organisatsiooni liikmed kinnitasid kõik, et lendlehti levitati Kadrina piirkonnas vähemalt ühel korral. Nii mõnelgi kooliõpilasel olid sõjajärgsetel aastatel ära peidetud tulirelvi. Tulirelvi hoiti väidetavalt huvist relvade vastu, mitte selleks, et neid Nõukogude võimu vastu kasutada, kuid oldi valmis ka seda tegema, kui näiteks puhkeb sõda. Erinevusena võib märkida, et metsavendade abistamisest ei ole Kadrina grupi liikmetelt tunnistusi.

Endiste Kadrina kooli salaorganisatsiooni kuulunud õpilaste väitel kujunesid nende poliitilised arusaamad peamiselt arreteerimiste ja 1949. aasta märtsiküüditamiste tulemusena, mida õpilased pidasid ebaõiglaseks. Samas tunnistasid nad, et olid siis veel noored, ja et nende poliitilised veendumused ei olnud sellel ajal veel täielikult välja kujunenud. Minu arvates on võimalik, et seda öeldi ka selleks, et rehabiliteeritud saada, kuna 1987. aastal valitses Eestis veel nõukogude võim ja selle ideoloogia.

Minu vanaisa Madis Sulev ja teised rühma liikmed võeti vahi alla 1953. aasta veebruaris otse koolipingist. Paljusid päästis Jossif Stalini surm 5. märtsil 1953. aastal, sest nooremad said maikuus 1953. aastal Stalini surma tõttu amnestiaga vabaks. Ülo ja ta vend Enn Ojatalu arreteeriti samuti 1953. aasta veebruaris, kuid kahjuks ei saanud nad amnestiaga vangist vabaks, vaid neile määrati vastavalt 10 ja 8 aastat vangilaagrit, mõlemale lisaks 5 aastat asumist. Tegelikult ei teinud vennad Ojatalud rohkem kui teised organisatsiooni liikmed. Miks siis ainult nemad? Võib vaid oletada, et Ülo ja Enn Ojatalu said karmimad karistused, sest nende isa oli olnud Eesti sõjaväes ohvitser ning 1941. aastal nõukogude võimude poolt vangilaagrisse saadetud. Salme Talu (Augjärve) ei saanud edasi õppida Rakvere Pedagoogilises Seminaris, sest oli osalenud Eesti Kotkad tegevuses. Minu vanaisa Madis Sulevit ei lubatud noorteorganisatsiooni tegevuses osalemise tõttu mitmele reisile.

Püüdes vastata küsimusele, milles seisnes Kadrina koolinoorte Nõukogude võimu vastane tegevus, mis mõned õpilased mitmeks aastaks vangistusse viis, võib teha järelduse, et üksiku-

na võttes Eesti Kotkad tegevus nõukogude võimu eriti ei oleks tohtinud ohustada. Kuna riigivõimu organitel oli kogemus ning kokkupuude sarnaste salaorganisatsioonidega üle Eesti ja ilmselt ka teistes paikades üle Nõukogude Liidu, siis reageeriti igaks juhuks pigem jõulise-
malt kui leebelt igale vastupanu ilmingule. Kokkuvõttes kandis see vilja, sest nii laialdast ja rohkearvulist õpilaste vastupanuliikumist nagu see oli 40ndate lõpuaastatel ja 50ndate alguses, hiljem enam ei ole. Kindlasti enamik õpilastest, kes olid arreteerimiste ning ülekuulamis-
te käigus kokku puutunud KGBga, ei tahtnud seda nii lähedalt rohkem oma ellu ning õppisid ka kohanema uute elutingimustega. See ei tähendanud kindlasti leppimist nõukogude võimuga – selle eest hoolitses nõukogude võim pidevalt, et inimestel ei läheks meelest ära, mida nad tegelikult soovivad.

Ehkki Kadriinas tegutsenud noorterühma liikmed, kes arreteeriti, vabastati mõne kuu pärast, ei saanud nad vabaks süüst, vaid neile tuletati seda terve elu meelde ning toodi põhjuseks näiteks välismaale mitte lubamisel. See, et parteisse ei võetud ei olnud eriti suur „õnnetus“, pigem tähendas see hoopis seda, et neid pidevalt ja hoolega jälgiti.

Kasutatud allikad

Raamatud

- 1) Laar, M. (2017). Lähiajalugu. Õpik gümnaasiumile, II osa. Tallinn: Avita
- 2) Niitsoo, V. (1997). Vastupanu 1955-1985. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- 3) Tammik, R. (2004). Kes olid tegijad? – Kodukant, 19. märts
- 4) Tammik, R. (2004). Süütuna Tallinna Patareisse. – Kodukant, 19. märts
- 5) Tannberg, T. (2005). Vabadussõja õppursõdurite vaimu edasikandjad. – Akadeemia, nr 5
- 6) Väge täis kool. Rakvere Gümnaasium 1912-2012. / Koostaja Heli Kirsi. Kirjastus Rakvere Gümnaasium
- 7) Värä, E., Tannberg, T. (2004). Lähiajalugu. Õpik 9. klassile, II osa

Elektroonilised materjalid

- 1) Josia, U. (2004). Koolinoorte vastupanu 1945-1954. Poliitilistest kohtuprotsessidest nõukogudevastaste noorteorganisatsioonide ja -gruppide üle ENSV-s aastail 1945-1954. [www] <http://okupatsioon.ee/et/andmed-ja-nimekirjad/45-udo-josia?showall=1>
- 2) Kommunistlike režiimide kuritegudest: õppematerjal. (2009). / Koostanud M. Maripuu, M. Oja. Tallinn: Eesti Mälu Instituut. [www] <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16134>
- 3) Mälgand, E. (2005). Viis aastat vaenu vastu. – Kodukant, 23. veebruar. [www] <https://bit.ly/2Uj4Kff>
- 4) Niitsoo, V. (1993). Eesti rahvuslik vastupanuliikumine aastail 1968-1975. Akadeemia, nr 9. [www] <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:102006>
- 5) Poliitilised arreteerimised Eestis 1940-1988 /Koostanud Leo Õispuu. Tallinn, 1998 <http://okupatsioon.ee/et/2015-01-15-14-20-17/130-k1998>
- 6) Saatusekaaslased. Õpilaskvastupanu 1944-1954. (2004). / Koostaja Udo Josia. [www] <http://okupatsioon.ee/component/content/article/17-peidetud-lehed/159-endiste-opilasvabadusvoitlejate-liit>
- 7) Tannberg, T. (2009). Vastupanu režiimile. Estonica. Entsüklopeedia Eestist.[www] <https://bit.ly/2NvDe1s>
- 8) Tee isesesisvusele. (2009). Estonica. Entsüklopeedia Eestist. [www] <https://bit.ly/2kfDYLe>
- 9) Värä, E. (2009). Murranguaastad. Estonica. Entsüklopeedia Eestist. [www] <https://bit.ly/2jRdfks>
- 10) Värä, E. (2009). Muutuste algus. Estonica. Entsüklopeedia Eestist. [www] <https://bit.ly/2jFrqL8>

Arhiivi allikad

ERAF.129SM.1.4386. Augjärv Salme Kusti (1935). Masing Laas Ralf (1935). Ojatalu Enn Jüri (1935). Ojatalu Ülo Jüri (1935). Retsold Jüri Eduard (1936). Sinilaid Leo Jaan (1935). Sulev Madis August (1937). Takjas Toomas Toomas (1937). Urbas Mart Ferdinand (1935)

Teatmeteosed

Estonica. Entsüklopeedia Eestist. [www] <http://www.estonica.org/> (30.03.2019)

Käsitirjalised materjalid

Madis Sulevi erakogu: 1. ENF Põhikiri (projekt). 2. Tõend (salajane). Sulev Madis Augusti poeg

Kirjalikud intervjuud

Madis Sulev. (2017 juuli–2019 märts). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Kirjalikud intervjuud]. Tõravere

Ülo Ojatalu. (Märts 2019). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Kirjalik intervjuu]. Tallinn

Audiovisuaalsed materjalid

Salme Talu. (25.03.2019). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Helisalvestis]. Põltsamaa/Kadrina

Linda Sinisoo. (10.03.2019). Kadrina kooliõpilaste vastupanu nõukogude võimule aastatel 1948-1953. Joosep Sulev. [Helisalvestis]. Tallinn

Fotod

Fotod 1-6. ERAF.129SM.1.4386. Augjärv Salme Kusti (1935). Masing Laas Ralf (1935). Ojatalu Enn Jüri (1935). Ojatalu Ülo Jüri (1935). Retsold Jüri Eduard (1936). Sinilaid Leo Jaan (1935). Sulev Madis August (1937). Takjas Toomas Toomas (1937). Urbas Mart Ferdinand (1935)

LISA

Lisa 1. ENF Põhikiri (projekt)

I

ENF on eesrindliku noorsoo massiorganisatsioon, mis ühendab enda ridadesse eesrindlikuma osa Eesti noorsoost. ENF ülesanne on kasvatada Eesti noorsugu patriotismi vaimus, julgeks ja mehiseks, organiseerida neid võitluseks rahva hüvangu ja õnne eest, iseseisva Vabariigi loomise eest. ENF nõuab oma liikmetelt väsimatut ja visa võitlust selle suure ja õilsa eesmärgi eest.

§1 ENF liikmeks võib astuda iga 14-aastaseks saanud mõlemast soost isik, kes täidab vastava ankeedi ja esitab vähemalt ühe varem ENF liikmeks astunu soovitus, kes tunneb ENF põhikirja ja programmi, on igati ustav ENF-i ühisele eesmärgile ja allutab enda huvid üldsuse huvidele.

§2 Iga ENF-i liige on kohustatud:

- 1) väsimatult võitlema ENF eesmärgi ja ideede eest, tõmbama sellele kaasa suuremad noorsoo hulgad;
- 2) allutama enda huvid üldsuse huvidele, täitma kõiki ENF-i otsuseid ja ülesandeid;
- 3) andma eeskuju organiseerimata noortele, selgitama neile oma poliitilisi vaateid ja ideid, kutsuma neid üles võitlema kodumaa progressi eest;
- 4) tundma õppima sõjaasjandust, olema lõpuni ustav oma organisatsioonile ja kodumaale;
- 5) täitma oma juhi ülesandeid ja käske, tõrkumata, kiiresti ja täpselt, võtma aktiivselt osa ENF-i tööst, mitte puuduma põhjusega koosolekult ja tasuma korralikult liikmemakse.

§3 Igal ENF liikmel on õigus:

- 1) osa võtta ENF-i koosolekuist, õppustest ja muudest üritustest;
- 2) avaldada oma arvamust ja seisukohta kogumistel ja koosolekuil;
- 3) valida ja olla valitud juhtivatesse organitesse.
- 4) Nõuda isiklikku osavõttu koosolekutest, kus arutatakse tema käitumist või tegevust ja seal vastaval loal avaldada oma seisukohta;
- 5) Tõsta kaebusi juhtivate organite vastu nende mitteõige teguviisi korral.

§4 ENF liikmeiks võetakse vastu eesrindlikke, oma kodumaale ustavaid noori, kusjuures vastuvõtmist teostatakse individuaalkorras.

ENF liikmeks vastuvõtmise kord:

ENF liikmeks astujad esitavad avalduse koos vähemalt ühe varem ENF-i liikmeks astunu soovitusel, täites peale selle vastava ankeedi. Märkus: soovitaja kannab vastutust oma soovitusel eest.

ENF liikmeks astuja avaldus arutatakse läbi algorganisatsiooni üldkoosolekul, kus langetatakse ja vastuvõtmise otsus, mille kinnitab ENF-i kongressi poolt valitud komitee.

§5 ENF-i liikmed peavad puhastama oma ridu vaenulikest elementidest, distsipliini rikkujatest jne.

§6 Põhikirja vastu eksivat liiget karistatakse märkusega, hoiatusega, noomitusega või ENF-i ridadest väljaheitmisega. Karistamise ja karistumäära küsimus otsustatakse ENF-i algorganisatsiooni üldkoosolekul karistatava isiklikul juuresolekul.

II

ENF-i juhtivad organid

§7 Kõrgemaks võimuks on ENF-i saadikute kongress, mis toimub vähemalt üks kord kolme kuu jooksul.

ENF kongress:

- 1) kuulab ära ja kinnitab algorganisatsioonide tegevuse aruanded;
- 2) määrab kindlaks järjekordses ülesanded ja üritused;
- 3) valib 3–5-liikmelise keskkomitee, mis teostab juhtimist kongresside vaheajal;
- 4) vaatab läbi ning muudab põhikirja ja programmi.

§8 ENF-i keskkomitee

1. Teostab kõrgemat võimu kongresside vaheajal.
2. Määrab häälekandjate toimetuse (?) ja organisatsiooni häälekandjate ilmumise.
3. Garanteerib ENF-i kongressi antud seaduste ja määruste täitmise ja elluviimise.
4. ENF-i keskkomitee annab oma tegevusest aru ENF-i saadikute kongressile ja on kõigeti alluv viimasele.

§9 ENF-i kongressile ja keskkomiteele alluvad ja oma võimupiiridelt järgmised on algorganisatsioonide (?)

Algorganisatsioonide komiteed

1. Juhivad noorte tööd algorganisatsioonides.
2. Rakendavad ellu ENF-i kongressi ja keskkomitee seadused ja määrused.
3. Juhib õppusi ja üldse algorganisatsiooni tööd, valvab korra järele algorganisatsioonis.
4. Arutab kõiki ettetulevaid küsimusi ning langetab vastava otsuse, mis on kohustuslik igale algorganisatsiooni liikmele.
5. Annab oma tegevusest aru ENF-i saadikute kongressil.

III

Valimised ENF-i juhtivaisse organitesse

§10 Kõik valimised ENF-i juhtivaisse organitesse toimuvad:

- 1) salajasel hääletamisel lihthäälteenamusega;
- 2) igal ENF-i liikmel on õigus valida ja olla valitud;
- 3) igal ENF-i liikmel on õigus esitada omapoolseid kandidatuure ja kaitsta neid, või vastupidi - kritiseerida teiste liikmete poolt esitatud kandidatuure.

§11 Saadikute arv

ENF-i kongressile esitab iga algorganisatsioon saadikuid vastavalt liikmete arvule. Algorganisatsioon, kus on kuni 10 liiget esitab 2-3 saadikut, algorganisatsioon, kus on 10–20 liiget esitab 3–5 saadikut ja algorganisatsioon, kus on enam kui 20 liiget esitab 5–8 saadikut.

ENF kongressi liikmete hulgast valitakse 3–5 liikmeline keskkomitee. Algorganisatsiooni komiteesse valitakse 3-4 saadikut.

IV

ENF-i organisatsioon

§12 ENF-i pealmise aluse moodustab ENF-i algorganisatsioon, mis võib olla kuni 30-liikmeline. Algorganisatsioon saadab oma saadikud ENF-i kongressile, mis on ENF-i kõrgeimaks võimuks.

§13 ENF-i kongress valib keskkomitee, mis omakorda oma koosseisust valib esimehe, sekretäri ja laekuri, teistele liikmetele võib anda eriülesandeid, või on nad lihtliikmeteks.

§14 Algorganisatsioon valib oma töö juhtimiseks komitee, mis omakorda valib oma koosseisust juhi, sekretäri ja asjaajaja.

§15 Olla ENF-i liige on auasi, mille poole püüab iga eesrindlik noor. Samal ajal aga toob ENF-i liikmeks olemine ka suuri kohustusi ja ülesandeid. Tõelist patriooti aga ei kohuta need ülesanded, ta on kindel võidus ja punase amööbi peatses purustamises, millest ka Eesti noored tahavad osa võtta.

Ühinege, noored! Tulevik kuulub meile!

Rakveres

26. november 1951. aasta

Allikas: Madis Sulevi erakogu

Lisa 2. Kontrrevolutsiooniliste kuritegude loend

Nõukogude kriminaalkodeks nägi kontrrevolutsiooniliste kuritegude eest karistusena ette mahalaskmise (kõrgem karistumäär) ja vabadusekaotuse, ent ka vanglates

§58/1-a kõneles kodumaa reetmisest, spionaažist ja üleminekust vaenlase poolele. Oodatav karistumäär sel puhul — mahalaskmine ühes vara konfiskeerimisega.

§58/1-b — sama süütegu toimepanduna sõjaväelaste poolt. Oodatavaks karistuseks jällegi mahalaskmine ühes vara konfiskeerimisega.

§58/2 — relvastatud mäss ja võimuhaaramine. Oodatav karistus — sotsiaalse kaitsevahendi ülemmäärana mahalaskmine või rahvavaenlaseks kuulutamine ühes vara konfiskeerimisega, kodakondsuse kaotamisega ning NSVL piiridest jäädavalt pagendamisega.

§58/4 — kommunistliku süsteemi kukutamine ning vaenulikele rühmitustele ja organisatsioonidele abi osutamine. Oodatav karistus sarnane eelmise punkti omaga.

§58/6 — spionaaž välisriigi kasuks. Oodatav karistus sotsiaalse kaitse vahendi ülemmäärana mahalaskmine ühes vara konfiskeerimisega või rahvavaenlaseks kuulutamisega, kodakondsuse kaotamise ja NSVL piiridest jäädavalt pagendamisega.

§58/7 — riikliku tööstuse õõnestamine ja kontrrevolutsioonilistel eesmärkidel riiklikele sihtidele vastutöötamine. Oodatav karistus sarnane eelmise punktiga.

§58/8 – terroristlike aktide toimepanemine Nõukogude võimu esindajate vastu.

§58/10 — propaganda või agitatsioon Nõukogude võimu kukutamiseks või nõrgendamiseks mõne kontrrevolutsioonilise kuriteo toimepaneku kaudu, samuti sellesisulise kirjanduse levitamine, valmistamine või hoidmine. Oodatav karistus vabaduse kaotus 1—10 aastani.

§58/11 — osavõtt organisatsioonist, mis moodustatud kontrrevolutsiooniliseks tegevuseks nõuk. Võimu vastu, või sellesisuliste ühingute organiseerimine. Oodatav karistus nagu § 58/2 lõike puhul.

§58/12 — kontrrevolutsioonilisest kuriteost või ettevalmistatavast süüteost mitteteatamine. Oodatav karistus vabaduse kaotus 1—10 aastani.

§58/13 — võitlus töölisklassi ja revolutsioonilise liikumise vastu, mis toime pandud tsaristliku korra ajal, või kontrrevolutsiooniliste ja kodanlike valitsuste juures salajastel ametikohtadel teenimine. Oodatav karistus nagu § 58/2 lõike puhul.

§58/14 — sabotaaž eesmärgiga nõrgendada valitsusvõimu ja riigiaparaadi tegevust. Oodatav karistus vabaduse kaotus 1—10 aastani ühes kogu või osalise vara konfiskeerimisega, eriti raskendavail asjaoludel mahalaskmine ühes vara konfiskeerimisega.

Allikas: Kommunistlike režiimide kuritegudest: õppematerjal. (2009). / Koostanud M. Mari-puu, M. Oja. Tallinn: Eesti Mälu Instituut, lk 41. [www]
<https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16134>

Lisa 3. Madis Sulevile saadetud kiri tundmatult saatjalt

Laurus
11. 12. 51.

Madis!

Püüdnud su palve täita, kuid
ma ei tea kuidas võtavad.
Need võivad olla näites es-
ked või teha teistmoodi suu-
rustega. Ma mõtlen, et see wine-
ri võib olla lihtsam näie,
tühine algorgi juhtena näie ja
kolmas malva juhtena näie.
Lind kivitab, mida Toomas melle
kirjutab. Sa ei sisu niisugust, mida
ma tean tema ürgitõmbamisest
ei tea üldse. Mida muudugi
ei teadnud midagi vastata,
sest ma ei ole ^{mid} kuulnudki nii-
sugust juttu. Mis ei sisu veel luba
pille teha, sest minu negatiivid
on tema käes. Muudugi luba-
si.

Kui sa järgmine kord kirju-
tad, siis ära kirjuta enam
sõna "organisatsioon" vaid piia
kuidagi teist. Mulle tundus
kuidagi, et see viimane kiri
oli tust võrdi elukind. Ma
praequ nill kindlaks ei
tea, aga aiman midagi,
sest mu kirjad käivad läbi
punnide toa.
Palun kirjuta, kuidas saavatsed
toimida &?
suusi
linn. y.

Allikas: ERAF.129SM.1.4386. Augjäär Salme Kusti (1935). Masing Laas Ralf (1935). Ojatalu Enn Jüri (1935). Ojatalu Ülo Jüri (1935). Retsold Jüri Eduard (1936). Sinilaid Leo Jaan (1935). Sulev Madis August (1937). Takjas Toomas Toomas (1937). Urbas Mart Ferdinand (1935)

Lisa 4. Tõend (salajane). Sulev Madis Augusti poeg

СЕКРЕТНО
Экз. единственный

С П Р А В К А

Дулев Мадис Августович, 1937 года
рождения, уроженец(ка) 8/II, не имеет детей 3,

работает Ст. научным сотрудником института астрономии
и физики атмосферы АН ЭССР

проживает г.р. Марту

оформляется на выезд из СССР в Финляндию
сроком на 6 дн, в мае 1975 с целью туризма

Проверкой получены данные о том, что в 1953, арестован в
составе КГБ за принадлежность к молодежной ави-
советской организации „Федерация детонской молодежи“, к-
в то же году, в мае, дело по делу было прекращено за
невозможностью и за отсутствием вредных последствий,
он был профнактован. В 1967 году ему отказано
в приеме в КПСС. Также отказано в приеме
за границу: в 1968г. по линии научного туризма в
Норвегию и в 1974г. - в экспедицию „Тропекс-74“
по судне „А. Король“.

По данным Мартуского ОКБ проведенной по работе
и своему поведению характеризует как положительного.

Выезд Дулев М.А. в Финляндию
КГБ при СМ Эстонской ССР считает возможным

Председатель Комитета госбезопасности
при Совете Министров Эстонской ССР Марту (А. ПОРК)
31.03.1975 г. Прот. № 12 от 1.04.75
в выезде отказать.
8 июля

Dokumendi sisu (tõlge vene keelest): Kontroll näitas, et 1953. aastal arreteeriti Madis KGB organite poolt, kuna ta kuulus nõukogudevastasesse noorte organisatsiooni „Eesti Noorte Föderatsioon“. 1953. aasta mais ta toimik suleti, sest Madis oli alaealine, puudusid ka vaenuliku tegevuse tagajärjed ning ta profülakteeriti (Autori märkus: KGB väga lai tegevusvaldkond, nagu näiteks „tungivalt soovituslik vestlus“). Madist ei võetud 1967. aastal vastu kommunitlikusse parteisse, samuti ei antud talle luba sõita välismaale. 1968. aastal ei väljastatud talle Norrassa sõidu viisat. 1974. aastal ei lubatud Madist TROPEX 74 ekspeditsioonile. Tartu KGB andmetel läbi viidud uuringu tulemusel on Madist iseloomustatud positiivselt. 31. märtsil 1975. aastal lubati Madis Sulevil sõita Soome, kuid järgmisel päeval, 1. aprillil on otsust muudetud ning Madis sõita siiski ei saa.

Allikas: Madis Sulevi erakogu